

Jerzy Antoniewicz

I Konferencja Nauk Historycznych poświęcona badaniom ziem północno-wschodnich Polski w Białymstoku

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 625-630

1961

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

grzebień kościany, wisiorki brązowe, nowe odmiany paciorków ze szkła, kamienia i drutu srebrnego. Wszystkie groby ciałopalne zawierały większe lub mniejsze ilości węgla drzewnego oraz często drobne fragmenty nie dających się określić przedmiotów żelaznych i brązowych. W kilku miejscach badanego terenu odkryto kamienie i doły po wybranych kamieniach, które można wiązać w kręgi otaczające groby. Kręgi te posiadają średnicę od 4—6 m.

Drugi odkryty w obrębie cmentarzyska ciałopalnego grób szkieletowy podobnie jak w roku ubiegłym zaznaczony był na powierzchni brukiem o średnicy 5—6 m. Na głębokości 1 m odkryto resztki szkieletu zorientowanego głową na północny zachód. Na wyposażenie grobu szkieletowego składały się: dwie brązowe zapinki oczkowate, paciorki szklane, igła brązowa oraz dwa naczynia. Środek grobu szkieletowego zniszczony był przez wkop rabunkowy. Znalaziono w nim fragment sprzączki żelaznej. Na dnie grobu odkryto również płamę z intensywną spalenizną.

Analizując wyposażenie grobów na cmentarzysku ciałopalnym w Niedanowie można potwierdzić sugerowane już w poprzednich latach obserwacje. Na cmentarzysku brak było typowo męskich pochówków z wyposażeniem takim jak: broń, narzędzia, brzytwy. Sugestie te poparte zostały ostatnio bardzo ciekawymi wynikami badań antropologicznych²⁾, przeprowadzonych na materiale kostnym z grobów ciałopalnych z dwu pierwszych sezonów w Akademii Medycznej w Białymstoku pod kierownictwem prof. dra Tadeusza Dzierżykraya-Rogalskiego. Analiza materiału stwierdza, że 90% osobników pochowanych w tym rejonie cmentarzyska, to kobiety. Groby męskie w 70% określone zostały ze znakiem zapytania. Analiza antropologiczna stwierdziła również, że niekiedy w jednym grobie ciałopalnym znajdowały się trzy pochówki.

Dotychczas ustalona chronologia cmentarzyska obejmowała okres późnolatański (I w. p. n. e.) oraz okres wczesnorzymski (I i II w. n. e.). Próba analizy wyposażenia grobowego materiału odkrytego na cmentarzysku w roku 1961 pozwala przesunąć chronologię cmentarzyska również na okres późnorzymski (III i VI w. n. e.).

JERZY ANTONIEWICZ

„I KONFERENCJA NAUK HISTORYCZNYCH” POŚWIĘCONA BADANIOM ZIEM PÓŁNOCNO-WSCHODNICH POLSKI W BIAŁYMSTOKU

Białystok do wybuchu II wojny światowej nie był nigdy ośrodkiem żywego ruchu umysłowego. To typowe miasto przemysłu włókienniczego, posiadające w okresie międzywojennym duży odsetek mniejszości narodowych, nie było żadnym ośrodkiem życia naukowego. Rolę tę na obszarze położonym między Warszawą a Wilnem starało się spełnić Grodno, miasto szkół i żywych tradycji kulturalnych od czasów E. Orzeszkowej. W innej sytuacji znalazł się Białystok po II wojnie światowej. Stał się centrum kulturalnym województwa już choćby dlatego, że powstała tam Akademia Medyczna, Wyższa Szkoła Inżynierska oraz Muzeum Okręgowe. Zwłaszcza te dwie wyższe szkoły o profilu wybitnie specjalistycznym stały się ośrod-

²⁾ Porównaj maszynopis w aktach Konserwatora Zabytków Archeologicznych.

kiem skupiania inteligencji i ruchu umysłowego. Jest np. rzeczą ciekawą, że przy niektórych zakładach teoretycznych Akademii Medycznej znalazły przytulisko towarzystwa naukowe typu humanistycznego, jak np. Polskie Towarzystwo Historyczne, Polskie Towarzystwo Archeologiczne, Ludoznawcze itd.

Nowym ważnym wydarzeniem w życiu naukowym województwa było powołanie do życia Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej, będącej organem naukowym Wydziału Kultury Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku. Jej zadaniem są prace naukowo-badawcze prowadzone równolegle w czterech sekcjach, a mianowicie: archeologicznej, antropologicznej, językoznawczej i historycznej. Z inicjatywy tejże Ekspedycji przy współpracy z Wydziałem Kultury, Muzeum w Białymstoku oraz Oddziałem Białostockim Polskiego Towarzystwa Historycznego doszło do zwołania I Konferencji Nauk Historycznych w Białymstoku. Na konferencję został także wydany I tom „Rocznika Białostockiego”, będący organem naukowym wszystkich organizatorów tej konferencji. Cele Konferencji Nauk Historycznych w Białymstoku zostały jasno sformułowane. W związku z uroczystymi obchodami „Millenium Poloniae” miała ona za zadanie:

- podsumować dotychczasowy stan wiedzy historycznej o ziemiach północno-wschodnich Polski;

- określić potrzeby i kierunek dalszych badań naukowych na ziemiach północno-wschodnich Polski;

- przyczynić się do pogłębienia współpracy wszystkich nauk historycznych (w tym także i językoznawstwa historycznego) w kierunku kompleksowego badania problemów historycznych ziem północno-wschodnich Polski;

- określić formy i przyczynić się do powstania lokalnego towarzystwa naukowego ziemi białostockiej, popierającego rozwój nauki, rejestrującego i współdziałającego w poczynaniach naukowych na Białostocczyźnie centralnych instytucji naukowych i katedr uniwersyteckich z całej Polski.

Komitet honorowy Konferencji stanowili wybitni specjaliści dyscyplin, biorących udział w obradach, wśród nich członkowie Polskiej Akademii Nauk oraz dyrektorzy instytutów PAN. Prezydium poszczególnych sekcji konferencji były następujące:

Sekcja archeologiczno-mediewistyczna — prof. A. Gieysztor, prof. W. Antoniewicz, prof. H. Łowmiański, doc. A. Kamiński, dr J. Antoniewicz (sekretarz);

Sekcja historii nowożytnej i najnowszej — prof. St. Herbst, prof. J. Toppolski, doc. St. Kalabiński, dr J. Wiśniewski (sekretarz);

Sekcja językoznawcza — prof. Wł. Kuraszkiewicz, prof. M. Obrębska — Jabłońska, prof. W. Doroszewski, prof. K. O. Falk, prof. J. Otrębski, dr T. Zdaniewicz (sekretarz);

Sekcja geografii historycznej — prof. J. Kostrowicki, prof. M. Dobrowolska, prof. St. Leszczycki, prof. St. Pietkiewicz, doc. L. Straszewicz oraz dr W. Kusiński (sekretarz).

Komisję organizacyjną Konferencji stanowili: prof. T. Dzierżykray-Rogański (przewodniczący), prof. W. Sławiński (z-ca przewodniczącego) oraz dr J. Antoniewicz (sekretarz naukowy Konferencji). Gośćmi zjazdu byli również uczeni z ZSRR, Czechosłowacji i Szwecji: prof. W. Koroluk z Instytutu Słowianoznawstwa Akademii Nauk ZSRR, dr Zdenek Vana z Instytutu Słowiańskiego Akademii Nauk ČSR oraz prof. K. O. Falk, dyr. Instytutu Słowiańskiego Uniwersytetu w Lund (Szwecja).

Program Konferencji obejmował jeden dzień obrad plenarnych (2 VI 1961 r.), jeden dzień obrad w sekcjach (3 IV 1961 r.), zaś ostatni dzień (4 VI 1961 r.) poświęcony był na wyjazd w teren autokarami celem zwiedzenia zabytków historycznych i archeologicznych ziemi białostockiej.

Po ukonstytuowaniu się prezydium Konferencji oraz przemówieniach powitalnych gospodarzy i gości zagranicznych pierwszy referat inauguracyjny wygłosił wybitny historyk polski prof. Henryk Łowmiański, który mówił o słowiańskich i bałtyckich nazwach plemiennych w Sarmacji Ptolemeusza. Referent wziął jako punkt wyjścia obraz toponomastyczny *Sarmacji Ptolemeusza* i wydobyl z niego dwie nazwy Galindów i Sudynów oraz dwie słowiańskie, Weletów i Stawanów, obie w zasadzie oznaczające ogół Słowian. Prof. Łowmiański sądzi, że nazwa Stawanów jest najstarszą, zaświadczoną źródłowo własnym określeniem Słowian.

Drugi z kolei referat przedpołudniowy wygłosił dr J. Antoniewicz, który scharakteryzował węzłowe problemy badawcze oraz potrzeby badań archeologicznych na ziemiach północno-wschodnich Polski.

Po tym ostatnim referacie wyczerpano porządek dzienny obrad porannych Konferencji. Następnie wspólnie zwiedzano Muzeum w Białymstoku, a zwłaszcza wystawy pt. *Drohiczyn nad Bugiem w okresie wczesnośredniowiecznym w świetle wykopalisk*, urządzonej specjalnie na Konferencję przez Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie i Muzeum w Białymstoku.

Obrady popołudniowe rozpoczął referat prof. J. Otrębskiego pt. *Udział Jaćwingów w kształtowaniu się języka polskiego*. Prof. Otrębski zwrócił uwagę na fakt, że ukształtowanie języka polskiego stanowi dla gramatyki porównawczej języków słowiańskich zagadkę. Prelegent już od dawna stoi na stanowisku, że „język polski przynajmniej w zakresie fonetyki rozwijał się w znacznej zależności od sąsiednich dialektów bałtyckich grupy „pruskojaćwieskiej”. Przedstawienie elementów jaćwieskich lub pruskojaćwieskich w jęz. polskim stanowiło właśnie główną treść referatu prof. Otrębskiego. Drugim mówcą był prof. St. Herbst, który wygłosił referat pt. *Wschodnie Mazowsze i Podlasie od połowy XV w.* M. in. omówił on stan i potrzeby badań i publikacji podkreślając niedomogi badawcze na tym obszarze. Natomiast prof. W. Dynowski mówił o znaczeniu i celu badań etnograficznych na Podlasiu w świetle potrzeb i wymogów współczesnych przeobrażeń w Polsce. W referacie tym znalazło się podsumowanie wyników prac badawczych, prowadzonych nad kulturą chłopów i kulturą mas pracujących na Podlasiu, zwracając uwagę, że kultura ludowa Podlasia stanowi wymierny zespół cywilizacyjny na tle bliższych i dalszych układów kulturowych w dobie reformy uwłaszczeniowej. Ostatnim referatem w pierwszym dniu obrad było omówienie badań geograficznych woj. białostockiego, które podsumował dr W. Kusiński, podkreślając aspekty badań naukowych geografa historycznego na tym terenie.

Nie sposób pokrótce scharakteryzować wszystkie wygłoszone referaty w drugim dniu obrad (3 VI 1961 r.) w poszczególnych sekcjach Konferencji białostockiej, a mianowicie sekcji archeologiczno-mediewistycznej, historii nowożytnej i najnowszej, językoznawczej oraz geografii historycznej. Nie sposób także przytoczyć wszystkie lub ważniejsze głosy w dyskusji, które padły w toku obrad poszczególnych sekcji. Dorobek I Konferencji Nauk Historycznych w Białymstoku ukaże się w oddzielnym tomie, przygotowywanym obecnie do druku. W tym miejscu omówimy pokrótce tematy referatów wygłoszonych w poszczególnych sekcjach.

Sekcja Archeologiczno-Međiewistyczna (3 VI 1961 r.). Pierwszy referat zaplanowany w tym dniu nie został wygłoszony z powodu nieprzybycia na Konferencję dr Marty Schmiedehelm z Estońskiej Akademii Nauk z Tallina (ZSRR). Miał on dotyczyć zabytków archeologicznych I tysiąclecia n.e. w zachodniej części Pojezierza Mazurskiego, a więc woj. olsztyńskiego. Sądząc z nadesłanych do prezydium Konferencji tez, zapowiadał się ciekawie. Drugi referat o problematyce badań archeologicznych nad Jaćwieżą w dorzeczu Czarnej Hańcy wygłosił mgr J. Jaskanis, sekretarz naukowy Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej. Referat stanowił dalszą próbę ujęcia syntetycznego badań nad rozwojem osadnictwa jaćwieskiego po pierwszych sformułowaniach opublikowanych w 1953 roku przez dra J. Antoniewicza. Niejako uzupełnieniem referatu mgr Jaskanisa był wykład wygłoszony przez prof. T. Dzierżykraya-Rogałskiego, który mówił o niektórych zagadnieniach populacji Jaćwingów w oparciu o materiały kosztne opracowane przez Sekcję Antropologiczną KEJ w Białymstoku.

Pogranicze polsko-rusko-jaćwieskim na obszarze między Biebrzą i Narwią zajął się w swym referacie doc. A. Kamiński. Najważniejszym sformułowaniem tego badacza była postawiona hipoteza robocza o graniczności rzeki Brzozówki, która stanowiła podział etniczny między Mazowszem a Rusią, oraz o rzece Supraśli, która rozgraniczała wpływy Rusi Wołyńskiej od wpływów Rusi Czarnej na obszarze wschodniego Podlasia.

Następny referat wygłosiła doc. K. Musianowicz, która mówiła o swych badaniach w latach 1954—1957 ośrodka osadniczego w Drohiczynie nad Bugiem. Ostatnim wreszcie referatem, wygłoszonym w powyższej sekcji, był problem obiegu pieniądza wczesnośredniowiecznego na obszarze Polski północno-wschodniej, który omówił niezwykle interesująco doc. R. Kiersnowski, nie pomijając przy tej okazji wszystkich „skarbów” monet i wytworów srebrnych znalezionych na obszarze Prus, Litwy, Łotwy i Podlasia.

Sekcja Historii Nowożytnej i Najnowszej. Obrady tej sekcji otworzył referat dra J. Wiśniewskiego o rozwoju osadnictwa na pograniczu mazowiecko-rusko-litewskim od końca XIV w. do połowy XVII w. Niemniej ciekawy był referat dra St. Alexandrowicza pt. *Powstanie i rozwój miast woj. podlaskiego w XV i I połowie XVII w.*, w którym referent omówił genezę i rozwój sieci miejskiej. Referat dra J. Ochmańskiego omawiał strukturę feudalnej własności ziemskiej na Podlasiu w drugiej połowie XVI w. Następny prelegent mgr W. Kochanowski omówił architekturę pobazylińskiego zespołu cerkiewno-klasztornego w Supraślu koło Białegostoku. W zespole tym zostały połączone elementy architektury ruskiej i zachodnio-europejskiej na tle stylu bizantyjskiego.

Historia najnowsza była reprezentowana przez dwa referaty: doc. St. Kalabińskiego oraz prof. T. Cieślaka. W wyborze tej tematyki organizatorzy Konferencji chcieli dać przekrój przez ruchy robotnicze i chłopskie XIX w. oraz panujące wówczas prądy ideowo-polityczne na obszarze dzisiejszego województwa białostockiego. Prof. T. Cieślak mówił o czasopiśmiennictwie mazurskiego ruchu ludowego w okręgu elckim, natomiast doc. St. Kalabiński przeniósł nas w świat rewolucyjnych przeobrażeń klasy robotniczej Białostoczczyzny, która rozpoczęła okres żywiołowych walk klasowych w latach 1870—1887 jeszcze przed powstaniem w Elku „Gazety Ludowej”, a potem Mazurskiej Partii Ludowej. Jak wiadomo, wielki strajk

powszechny w 1895 r. białostockiej klasy robotniczej na tle zaostrej sytuacji strajkowej w Królestwie Polskim i w Rosji posiadał swe reperkusje za kordonem granicznym w Ełku. Jej zewnętrznym objawem było zorganizowanie w roku następnym (tzn. w 1896) Mazurskiej Partii Ludowej, która jednak nie zdobyła się na wysunięcie bardziej rewolucyjnego programu politycznego poza głoszeniem hasła obrony robotników rolnych i chłopstwa przed wyzyskiem obszarników.

Sekcja Językoznawcza. Organizatorzy zjazdu wyznaczyli ważną rolę Sekcji Językoznawczej na I Konferencji Nauk Historycznych w Białymstoku. Chodziło o to, żeby różnorodna w swej treści etnicznej i kulturalnej przeszłość Białostoczczyzny została należycie wyeksponowana na podstawie przeglądu badań językoznawczych dla dalszych wniosków natury historycznej. Obrady tej sekcji rozpoczął referat prof. A. Obrębskiej-Jabłońskiej o dialektologicznej problematyce badań slawistycznych na Białostoczczyźnie. Uzupełnieniem i rozwiązaniem tej problematyki był zgłoszony, lecz nie wygłoszony z powodu choroby autora, referat prof. W. Kuraszkiewicza o tendencjach ukraińskich i białoruskich w gwarach nad Narwią i w Puszczy Białowieskiej. O wpływach białoruskich w polskich gwarach pod Sejnami mówił także dr T. Zdanczewicz. Następnie doc. Cz. Kudzinowski wygłosił referat pt. *Problemy Jaćwiniogów*, w którym omówił zadania nauki historycznej, a szczególnie językoznawstwa w związku z odzyskanymi terenami Białostoczczyzny. Ustosunkował się także osobiście do problemu miejsca Jaćwiniogów wśród ludów i języków bałtyjskich. Ostatnim referatem było wystąpienie prof. K. O. Falka z Lundu w Szwecji, który wygłosił odczyt pt. *Z życia suwalskich nazw miejscowych*. Autor, kierownik sekcji językoznawczej KEJ, przedstawił w nich wyniki swych badań nad substratem bałtyjskim i litewskim Suwalszczyzny oraz dziejami jej slawizacji, co stanowi jądro jego badań w ramach Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej.

Oceniając ogólnie wyniki badań sekcji językoznawczej, należy podkreślić, że cechowała je nie tylko troska o erudycyjną stronę badań językoznawczych, ale także o historyczne przedstawienie genezy faktów językowych, będących namacalnym dowodem przemian osadniczych zachodzących w przeszłości na obszarze Białostoczczyzny.

Sekcja Geografii Historycznej była obsadzona prawie w całości przez geografów specjalizujących się w problematyce ekonomicznej Białostoczczyzny i pracujących pod kierownictwem prof. J. Kostrowickiego. Grupa tych naukowców przybyła na Konferencję z zespołem referatów, wygłoszonych z pozycji geografa, jednak pod kątem wydobycia z nich historycznych przemian zaszytych na przestrzeni dziejów na obszarze woj. białostockiego. Obrady tej sekcji zainaugurował referat przyrodnika dra M. Dąbrowskiego o naturalnym rozwoju zmiany zalesienia woj. białostockiego w przeszłości. Następny był wykład dra Wł. Biegajły o zagadnieniu przejścia z gospodarki trójpolowej na gospodarkę wielopolową na przykładzie rolnictwa woj. białostockiego. Dr M. Chilczuk omówił w swym referacie *Rozwój przemysłu rolno-spożywczego w woj. białostockim* w aspekcie historycznym, a dr Kosiński mówił o rozwoju miast białostockich, w którym wyróżnił sześć tez rozwoju miast tego regionu. Dr T. Lijewski mówił o sieci komunikacyjnej na obszarze woj. białostockiego w przeszłości, podkreślając m. in., że rząd carski utrzymywał wzdłuż granicy z Prusami pas bezdroży i nie budował przejść przez Biebrzę, uznaną za linię obronną. W Prusach Wschodnich Niemcy postępują

odwrotnie, zagęszczają koleje i drogi na pograniczu, doprowadzając je bezpośrednio do granicy z Królestwem Polskim. Ostatnim referatem tej sekcji był wykład dra W. Kusińskiego *O przemianach funkcjonalnych Białegostoku w przeszłości* oraz o jego roli jako ośrodka administracyjnego i gospodarczego.

* * *

Przedstawiony tutaj przebieg konferencji, treść referatów wskazują, że w różnych ośrodkach naukowych Polski trwają badania dążące do stworzenia nowego obrazu przeszłości kultury duchowej i społecznej Białostoczczyzny. Organizatorzy wyłuskali z warsztatów środowisk naukowych całego kraju zespoły naukowe i indywidualnych badaczy celem zaprezentowania na forum publicznym dotychczasowego dorobku i poddania go ogólnej ocenie na I Konferencji Nauk Historycznych w Białymstoku. Lecz nie tylko na tym polega doniosłość tego pierwszego zjazdu przedstawicieli nauk historycznych. Polega także na tym, że przedstawiciele różnych specjalności spotkali się na wspólnych obradach, aby podsumować i skonfrontować wyniki swych indywidualnych czy zespołowych badań nad analogicznymi lub pokrewnymi zagadnieniami opracowywanymi przez przedstawicieli innych specjalności i prowadzonymi odrębnymi metodami badawczymi. Jest to, jak się wydaje, jedynie słuszna i postępowa metoda stosowana w praktyce właśnie przez Kompleksową Ekspedycję Jaćwieską, która patronowała tym dyskusjom i była jedną z organizatorek Konferencji. Dlatego też bez przesady można powiedzieć, że Konferencja wykazała, iż zasada kompleksowych badań różnych współpracujących ze sobą specjalności jest nieodzowną metodą rokującą najlepszą drogę do szeroko pojętej syntezy historycznej. Wychodzimy bowiem z założenia, dzięki dotychczasowej praktyce, że w ten sposób zbudowana synteza historyczna powstaje z wypośrodkowania dialektycznego wzajemnych związków i przeciwieństw zachodzących między stwierdzonymi namacalnie faktami historycznymi — często niezupełnie prawidłowo lub całkowicie interpretowanymi we wnioskowaniach uogólniających, jeśli powstały one tylko w obrębie jednej dyscypliny naukowej, przy posługiwaniu się tylko jednym sposobem postępowania badawczego.

Zgłoszono także wiele rezolucji, w których przebijała troska o dalszy rozwój nauki historycznej na ziemiach północno-wschodnich Polski. Jedna z rezolucji podkreśliła, że obraz północno-wschodniej Polski, to nie tylko woj. białostockie, ale także i olsztyńskie. Ponad 50 samodzielnych pracowników naukowych oraz około 70 młodszych pracowników nauki, zebranych na obradach plenarnych, wypowiedziało się za zwołaniem w latach najbliższych (jeśli nie w roku następnym) II Konferencji Nauk Historycznych w Olsztynie o analogicznym profilu tematycznym i osobowym. W rezolucji tej dano tym samym wyraz troski o równomierny rozwój nauk historycznych dotyczących problemów badawczych woj. olsztyńskiego, wobec niewątpliwej dominacji badań nad historią nowszą regionu warmińsko-mazurskiego, z wyraźną szkodą dla badań starszych okresów przeszłości tych ziem, leżących dotąd właściwie odłogiem w środowisku naukowym Olsztyna.